

myths → *Bible* → *ancient stories* → *old stories* → *stories* → *cartoon strips, films and television programmes* → *computer games*

Концепти CREATURE та ICTOTA включають не лише описово-класифікаційні, але і чуттєво-вольові та образно-емпіричні характеристики. Наведена вище схема однаково віддзеркалюється в англійській та українській мовах і акцентує увагу на трансформації джерела виникнення, оскільки воно тісно пов'язане зі зміною сприйняття людиною навколишнього світу.

ВИСНОВКИ:

■ у сучасній англійській та українській мовах концепти CREATURE та ICTOTA представлено значним корпусом лексичних одиниць. Різноманітність представлення концептів CREATURE та ICTOTA зумовила диференціацію лексичних одиниць за структурними, семантичними та лінгвокогнітивними аспектами. Значна чисельність корпусу одиниць визначається соціокультурною значущістю концептів CREATURE та ICTOTA у життєдіяльності англомовної та україномовної спільноти;

■ зважаючи на постійні зміни, що відбуваються у світі і які корелюють зі зміною сприйняття і пізнання людиною світу, можна стверджувати про динамічність концептів CREATURE та ICTOTA;

■ дослідження джерел у зіставному аспекті доводять їх якісну тотожність в досліджуваних мовах. Відносини з іншими країнами призвели до реестрування в сучасній англійській та українській мовах однакових істот.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Іщенко Н. До проблеми варіативності в лексиці // Вісник КДЛУ. – К.: КДЛУ, 1997. – Серія “Філологія”. – Вип. 3. – С. 169-172.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

- LDELС:** Longman Dictionary of English Language and Culture. – Addison Wesley Longman. – 1998. – 1568 p.
- LDCE:** Longman Dictionary of Contemporary English / Ed. by A. Gadsby. – 2006. – 1949 p.
- NWDThEL:** New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language / Ed. by B. S. Cayne. – Lexicon Publications. – 1986. – 1248 p.
- ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови у 7 томах. – К.: Наукова думка. – 1982-2004.
- НТС:** Новий тлумачний словник української мови в 3 томах / Укл.: В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконті, 2006.
- СТС:** Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. д-ра філол. наук В. В. Дубічинського. – Х: “ВД ШКОЛА”, 2006. – 1008 с.
- СУМ:** Словник української мови у 11 томах. – К.: Наукова думка. – 1971-1980.
- СУМ Грінч.** Словник української мови у 4 томах / Упор. Б. Д. Грінченко. – К., 1907-1909.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Нікульшина – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Горлівського автомобільно-дорожного інституту ДВНЗ “Донецький національний технічний університет”.
Наукові інтереси: когнітивістика

АРХІТЕКТОНІКА ЕТНОСПЕЦИФІЧНОГО ОБРАЗУ ЛЮДИНИ В АНГЛІЙСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Тетяна ПАСТУШЕНКО (Київ, Україна)

У статті надано короткий огляд історії вивчення паремій, описано структуру концептосфери «ЛЮДИНА» й охарактеризовано етноспецифічні особливості концептуального образу людини за даними англійських прислів'їв та приказок.

This paper outlines the history of investigating epigrammatical units; a description is given of the structure of the conceptual sphere of “Man”; consideration is given to the ethnic peculiarities of the conceptual image of man as based on English proverbs and sayings.

Дослідження мови у зв'язку з людиною та її пізнавальною діяльністю – це потужна тенденція, без якої важко уявити сучасну лінгвістичну науку. Когнітивні дослідження сьогодення ставлять за мету виявлення моделей та закономірностей організації знань про світ у свідомості людини, а також механізмів їх мовного відображення.

Розкриття глибинних зв'язків між мовою й етносом, мовою й культурою потребує глибокого теоретичного осмислення та нових підходів. Характерна для сучасних

лінгвістичних праць інтеграція лінгвокультурологічного та концептуально-семіотичного підходів відкриває нові перспективи у вивченні паремій як яскравих виразників мовної ментальності. Саме такий ракурс дослідження паремійної скарбниці мови, що дозволяє виявити особливості мовної свідомості етнічної спільноти, і зумовлює його актуальність. Метою цієї розвідки є виявлення складових образу людини за даними англійських паремій. Об'єктом дослідження стала концептосфера ЛЮДИНА, що її вербалізують англійські приказки та прислів'я. Предмет дослідження склали етноспецифічні особливості доменів концептосфери ЛЮДИНА, що їх вербалізовано пареміями англійської мови.

Паремії ставали центром уваги багатьох дослідників і розглядалися як особлива афористична форма, як явище фольклору, як тексти-кліше, як семіотична форма тощо (К.Т. Баранцев, С. Влахов, С. Флорин, А.В. Кунін, В.П. Анікін, Г.Л. Пермяков та інші).

У мовознавстві навіть проблема визначення паремій вирішується неоднозначно. Частіше за все термін «паремії» застосовується лише відносно приказок і прислів'їв. Підсумовуючи тлумачення цього поняття, паремію можна визначити як короткий текст, нерідко обмежений одним реченням або навіть фрагментом речення, що відбиває соціальний досвід народу, його уявлення про життя, події, реалії оточуючого світу, релігію, людину, її риси характеру та вчинки [3; 6; 9].

Автори енциклопедії «Українська мова» визначають паремії як «народні вислови, виражені реченням, а також короткими ланцюжками речень, якими передаються елементарна сценка чи найпростіший діалог». До класу паремій належать: «прислів'я і приказки (вони становлять основну масу – до трьох чвертей – усього паремійного фонду), примовки, загадки, прикмети, «ділові» вислови, повір'я, «віщі» сни, ворожби, задачі, головоломки, скоромовки, пустомовки, замовляння, небилиці, нісенітниці, одномоментні анекдоти, казкові формули тощо» [10: 424].

Прислів'я та приказки – одні з перших зразків мовної діяльності людини та пам'яток її словесного мистецтва. Зародженням прислів'їв та приказок вважають період розвитку сільськогосподарської діяльності людства. Найдавніші паремії пов'язані зі спостереженням людини за природою та своєю трудовою діяльністю. У довготривалому процесі свого формування вони вмістили все, що пережило суспільство, що його цікавило. Більшість паремій пов'язана „з безпосереднім соціально-історичним досвідом народних мас. Це перше і основне джерело народних прислів'їв та приказок” [1: 34].

За словами О.В. Корень, прислів'я та приказки належать до нетипових текстів, які відрізняються відсутністю сильних позицій, фабули, структурно-композиційних параметрів звичайних текстів, зафіксованого авторства та дійових осіб, утворюючи особливу групу комунікативних одиниць у парадигмі текстів малих форм. Мала форма паремійних одиниць пояснюється їх поверхневою структурою, складеною з одного простого чи складного речення. З точки зору поверхневої структури, доміантними є двоскладові речення з підметом та присудком та односкладові речення [7: 5-7].

Двоскладові речення-прислів'я складають найбільшу групу паремійних одиниць. Спектр значень охоплює поле бажаності, переваги, попередження, що відбиває стереотипи світобачення і поведінки представників певного етносу: *All cats are gray in the dark* – *Вночі всі кішки сірі*; *Small rain lays great dust* – *Малий, та вдалий*. Більше того, традиційно поверхнева структура прислів'їв та приказок тяжіє до скорочення, що призводить до їх редукування: прислів'я та приказки, перетворюючись в окремі фрагменти, набувають статусу номінативних одиниць (*No flies on him*; *Birds of a feather*; *Nine lives*; *Jack of all trades*).

У глибинній структурі прислів'їв та приказок реалізується порада, застереження, побажання, які адресовані реципієнтам з метою створення стереотипів поведінки. Стереотипи уявлень та моделей поведінки у пареміях формально репрезентовані трьома синтактико-структурними типами: 1) розповідним (*Life begins at forty*); 2) спонукальним (*Give credit where credit is due*) та 3) питальним (*Why keep a dog and bark yourself?*) [7: 5-15].

Мала форма паремій, тим не менш, жодною мірою не стає на заваді реалізації їхнього інформаційного потенціалу. Прислів'я та приказки не лише закарбовують результати розумової діяльності, а й фіксують ідеологеми та відтворюють ментальні характеристики

етносу. Так, прислів'я *Good wine needs no bush* могло з'явитися лише в англійському паремійному фонді, оскільки, як пояснює В.В. Жайворонок, мотивуючий елемент внутрішньої форми речення приховує в собі унікальний країнознавчий факт з історії Великої Британії, зрозумілий лише для добре обізнаної в давніх звичаях людини: раніше англійські трактирники вивішували гілку плюща на знак того, що в них є вино [4: 123]. Паремії якнайповніше відбивають усі етапи розвитку свідомості нації та пов'язані з ними історичні події. Це приклад мовної вдосконаленості людства. В одному реченні зосередилась уся когнітивна сутність людини: історія, досвід, пам'ять, уявлення, світосприйняття, горе й радість, страждання й щастя. В одній фразі поєдналося пряме й переносне значення [5: 115-117].

На початкових етапах свого розвитку людина усвідомлювала себе як органічну частину всесвіту, постійно стикаючись із прихильними й ворожими силами природи та відчуваючи свою безпорадність, беззахисність. На думку І.О. Голубовської, у своєму прагненні отримати добрий врожай та захистити себе людина звертається до магічної сили слова, сподіваючись на прихильність природних сил і вірячи, що саме так вона може вплинути на диких звірів і на природні явища [2: 13].

З розвитком соціальної структури етносу приходять і розуміння важливості особистісних характеристик самої людини та її оточення. Тому не дивно, що серед англійського національного фонду паремій переважають прислів'я та приказки про людину, її життя, риси характеру, родинні стосунки, в яких характеризуються фізичні та моральні якості особи, а часом дається філософське осмислення її буття та поведінки. За словами Г.М. Кузенко, у деяких зразках гумор поєднується з сатирою, ліризм із логічними роздумами над сенсом людського життя [8: 15].

У пареміях якості людини часто оцінюються через призму порівняння з об'єктами оточуючого світу, мотивуючись на образній та символічній основі. В якості предмета порівняння, що має позитивні чи негативні властивості, можуть виступати об'єкти живої та неживої природи, що є відображенням процесів символізації та концептуальної метафоризації: *It is an ill bird that fouls its own nest; When the cat is away, the mice will play; A cock is valiant on his own dunghill; An old dog will learn no new tricks; A creaking door hangs long on its hinges; Little pitchers have long ears; Diamond cut diamond*. Саме мовна концептуалізація і відображає певний рівень та особливості духовної та матеріальної культури того чи іншого народу. Паремійні одиниці є яскравим експресивним засобом концептуалізації певних подій, ситуацій, фактів, реалій.

Прислів'я та приказки, таким чином, відіграють важливу роль у формуванні національної концептосфери. Через мереживо паремій проступають найважливіші складові концептуальної матриці – концептуальні домени. За класифікацією І.В. Школенко, концептосфера «ЛЮДИНА» включає три основні групи доменів, що відповідають трьом аспектам сутності людини: фізична, психічна та соціальна [11: 288].

Серед трьох груп концептуальних доменів найменш вербально «заповненими» є ті, що представляють фізичну сутність людини. Зовнішність людини взагалі визнається другорядним фактором, порівняно з її вчинками: *Handsome is as handsome does – Личком гладкий, та справами гідкий; Beauty is only skin deep – Зовні мило, всередині – гнило; Appearances are deceptive; It is not the gay coat that makes the gentleman – Не все те золото, що блищить*.

Домени групи «психічна сутність» представлені набагато ширше, адже психічні характеристики людини чинять помітний вплив і на її соціальну активність. Інтелектуальні властивості людини концептуалізуються через опозицію «дурень – розумний»: *Give a fool rope enough, and he will hang himself; Fools rush in where angels fear to tread – Дурням закон не писаний; A fool doth think he is wise, but the wise man knows himself to be a fool – Дурень вважає себе розумним, а розумний визнає себе дурнем; Wise men learn by other men's mistakes; fools by their own – Мудрий вчиться на чужих помилках, а дурний – на своїх; A fool may ask more questions in an hour than a wise man can answer in seven years – Розумний за сім років не відповість на всі запитання, які дурень поставить за годину*. Серед доменів психічної сутності широко представлені також почуття та емоції: *Falling out of lovers is the*

renewing of love – Милі посваряться – краще помиряться; If it were not for hope, the heart would break – Поки дихаю, сподіваюсь; Серце надією живе; A soft answer turneth away wrath – Покірної голови й меч не бере.

Для людини як істоти соціальної ключовими виявляються саме ті чинники, що впливають на міжособистісні контакти. Процес соціалізації супроводжується формуванням дружнього та ворожого оточення, що його відбиває концептуальна опозиція «друг – ворог», яка є проявом більш загальної ідеологеми «свій – чужий»: *A friend in need is a friend indeed – Вірну людину пізнаєш в лиху годину; Father is a treasure, a brother is a comfort, but a friend is both; A friend in court is better than a penny in purse – Для милого друга і вола з плуга; Enemy's mouth seldom speaks well – Від ворога лихого не сподівайся на добре слово.*

Важливою складовою суспільного буття людини є також мінімальне, але найближче соціальне утворення – сім'я. У цій частині домен соціальної сутності перетинається з доменом психічної сутності людини, адже сім'я та дім безпосередньо впливають на її психічний комфорт: *An Englishman's home is his castle – Мій дім – моя фортеця; Home, sweet home; East or West, home is best – У гостях добре, а вдома ще краще; Blood is thicker than water – Кожна ручка до себе горне; Bad bush is better than the open field – Краще хоч поганій родич, ніж нікого.*

На перетині двох груп доменів знаходяться також концепти, що репрезентують морально-етичні цінності та чесноти, адже вони проходять через фільтр соціально орієнтованого етичного оцінювання («милосердя», «смирненість», «терпимість», «добродія», «чесність», «справедливість» тощо): *Don't strike a man when he is down – Лежачого не б'ють; Kind hearts are more than coronets; Virtue is its own reward; Bear and forbear – Сам живи та іншим не заважай; Confession is the first step to repentance – Де визнання – там каяття; Honesty is the best policy; Cheats never prosper – Нечесно живеш – себе підведеш; An injury forgiven is better than an injury revenged – Хто давнє пом'яне, той лиха не мине.*

Праця концептуалізується як соціально значущий різновид діяльності людини, причому до цього поля потрапляє ціла низка пов'язаних з нею концептуальних ознак, таких як «зусилля», «активність», «самотійність», «організованість» тощо: *Grass shall not grow under one's feet – Під лежачий камінь вода не тече; By doing nothing we learn to do ill – Без діла псується сила; If you want a thing well done do it yourself; Everybody's business is nobody's business – У семи няньок дитя без носа; God helps those who help themselves – На батька надійся, а сам не поганься; Богу молись, а до берега гребись; If you run after two hares you will catch neither – За двома зайцями поженешся, жодного не впіймаєш.*

«Бідність» в англомовному суспільстві отримує негативну соціальну оцінку і майже не знаходить виправдання чи співчуття, яке є характерним для слов'янських етнічних спільнот: *A beggar's purse is bottomless; Beggars cannot be choosers; A light purse is a heavy curse.* Уявлення соціуму про бідність, втілене в англійських пареміях, таким чином, набуває статусу ідеологеми, яку І. О. Голубовська визначає як «аксіологічно маркований інваріант змісту, під який підпадають численні паремії мови, що характеризуються образністю або позбавлені її» [2: 25]. Відмічається також нестійкість любові до відсутності матеріального добробуту: *When poverty comes in at the door, love flies out of the window; Love in a hut, with water and a crust is cinders, ashes, dust.*

Таким чином, загальна структура образу людини формується на універсальній основі, тобто на логіко-поняттєвій базі мислення людини. Результатом логіко-поняттєвого осмислення людиною свого ества є універсальна тричленна структура, яка відображує три площини її існування та активності – фізичну, психічну та соціальну. Кожна складова поєднує концептуальні домени, в яких і виявляються специфічні особливості уявлень етносу про людину, її особистість, соціальну діяльність та пріоритети. Загалом поділ концептуальних ознак на групи виявляється досить умовним, адже багато з них мають пограничний характер, що, вірогідно, свідчить про те, що всі вони є частиною інформаційного поля, безперервного концептуально-мовного семантичного континууму, в якому рівноправно поєднується як універсальне, так і національно-специфічне.

Отже, паремії не лише складають скарбницю мудрості й досвіду багатьох поколінь народу, прикрашають і забарвлюють його мову, а й відображають особливості формування

концептосфер етносу, його ментальні характеристики, ідеологеми та культурами. У подальших дослідженнях перспективним може стати виявлення універсальних та етноспецифічних рис у межах кожної окремої групи концептуальних доменів концептосфери «ЛЮДИНА» на основі контрастивного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аникин В.П. Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор. – М.: Учпедгиз, 1957. – 240 с.
2. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості. – Автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.15/ Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 38 с.
3. Дуденко О.В. Интертекстовое функціонування українських паремій в художніх текстах// Вісник Харків. нац. ун-ту. – 1999. – № 520. – С. 181-185.
4. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень// Вісник Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2001. – Вип. 3. – С. 121-125.
5. Захарова Н. В. Загадка: етнолінгвістичний аспект дослідження// Вісник Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2001. – Вип. 4. – С. 115-117.
6. Ковальська Н. Паремії як засіб відображення когнітивних процесів // Вісник Львів. ун-ту. – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 412-418.
7. Корень О.В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 42 с.
8. Кузенко Г.М. Мовні засоби вираження емотивності. – Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15/ Київський національний університет ім. Тараса Шевченка – К., 2004. – 38 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклад. М. Номис; Упоряд., приміт. та вступна ст. М.М. Пазяка. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
10. Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – 454с.
11. Школенко І.В. Персонифікація в концептуальній метафорі англоязычного наукового тексту: лінгвокультурний аспект // Мова і культура. – К.: Вид. Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. III. Ч. 1. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – С. 286-293.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Пастушенко – доцент кафедри англійської мови природничих факультетів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: лексична семантика, когнітивна семантика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, психолінгвістика.

О НЕКОТОРЫХ ВИДАХ СТЕРЕОТИПОВ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА

Людмила ПОПКО (Київ, Україна)

У статті розглядається поняття національного стереотипу та деякі особливості його лінгвістичного аспекту.

The article deals with the notion of national stereotype and some peculiarities of its linguistic aspect.

В данной статье в общем виде ставится проблема изучения лингвистического аспекта национального стереотипа. Общаясь с человеком и воспринимая его как представителя определенной национальности, мы предполагаем, что знаем, какие личностные черты для него характерны, испытываем определенные чувства к этому человеку и демонстрируем или озвучиваем определенное поведение в отношении этого человека. В результате мы получаем достаточно полный национальный стереотип, выражающийся в определенной формулировке. Одной из сторон этого стереотипа является и лингвистическая характеристика.

Являясь актуальной проблемой современной лингвистики, стереотипизация привлекает внимание ряда ученых. Ю.Е. Прохоров изучает национальные социокультурные стереотипы речевого общения, рассматривая вопросы национально-культурной специфики русского речевого общения и анализируя роль стереотипов в структуре и содержании процесса обучения иностранцев общению на русском языке [5].

Н.В. Уфимцева дифференцирует этнические стереотипы и культурные стереотипы: этнические стереотипы недоступны саморефлексии члена этноса и являются фактами поведения и коллективного бессознательного, им невозможно специально обучать, а культурные стереотипы доступны саморефлексии и являются фактами бессознательного и сознания, им уже можно обучать [6].

В.В. Красных делит стереотипы на два вида – стереотипы-образы и стереотипы-ситуации. Существуют также поверхностные и глубинные стереотипы [4]. Поверхностные